

KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI JA SEN HAASTEET
ESITETTY KRITIIKKI PRO GRADU -TUTKIELMISTA
ANNETUISSA LAUSUNNOISSA

Suomen kielen
kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
12.1.2018

Henna Kallunki

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaihe, tutkimuskysymykset ja teoreettiset lähtökohdat	1
1.2. Aineisto	2
1.3. Menetelmänä sisällönanalyysi	3
2. KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI	6
2.1. Kriittinen diskurssianalyysi teoriana ja menetelmänä	6
2.2. Kriittisen diskurssianalyysi ja sen kriittisyys	7
2.3. Esitetyn kritiikin lyhyt yhteenveto	9
3. AINEISTON ANALYYSI	10
3.1. Teoria-ryhmä	10
3.1.1. Terminologia	10
3.1.2. Taustoitus	11
3.1.3. Teorian ja menetelmän hallinta	12
3.1.4. Yhteys	13
3.2. Analyysi-ryhmä	14
3.2.1. Havainnollistus	14
3.2.2. Lingvistisyys	15
3.2.3. Menetelmän eksplikointi	17
3.2.4. Systemaattisuus	17
3.2.5. Tulkinta	18
4. PÄÄTÄNTÖ	20
LÄHTEET	22

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe, tutkimuskysymykset ja teoreettiset lähtökohdat

Kriittinen diskurssianalyysi (CDA) on vielä verrattain nuori ja monitahoinen tieteenala (Pietikäinen 2000: 213). Iästään huolimatta se on kehittynyt yhdeksi tunnetuimmista ja vaikutusvaltaisimmista diskurssianalyysin muodoista (Blommaert & Bulcaen 2000: 447) ja on huomionsa myötä kerännyt myös kritiikkiä osakseen. Tutkin, kuinka CDA:sta esitetty kritiikki näkyy lausunnoissa, jotka on annettu kyseistä teoriaa ja menetelmää käyttävistä suomen kielen pro gradu -tutkielmista. Tutkielmat ovat valmistuneet Oulun yliopistosta vuosina 2008–2017.

Oma motivaationi perehtyä aiheeseen heräsi käytettyäni CDA:ta erään kurssin lopputyössä. Innostuksestani ja aherruksestani huolimatta työ ei arvostelun osalta mennytkään odotuksien mukaisesti, enkä täysin ymmärtänyt, mikä meni vikaan. Pyytämäni sanallinen palaute ei sekään onnistunut selkiyttämään ajatuksiani. Asia jäi minua mietityttämään, ja päätinkin tutkielmassani siihen tarttua.

Aiheen tutkiskelu johti minut CDA:n kritiikin pariin, ja niin syvennyn tutkielmassani CDA:han sen haasteiden näkökulmasta. Omakohtaisen kokemuksen innoittamana aineistoni koostuu pro gradu -tutkielmista annetuista lausunnoista, joiden tekijät ovat mahdollisesti painineet samankaltaisten ongelmakohtien kanssa. Jos kritiikki on perusteltua, oletan sen aihepiirien näkyvän myös tutkielmissa ja sitä mukaa niistä annetuissa lausunnoissa. Tutkimuskysymykseni ovat, millaista kritiikkiä CDA:sta on esitetty ja kuinka esitetty kritiikki tutkielmista annetuissa lausunnoissa näkyy.

Kritiikin osalta tutkimuskirjallisuuteni koostuu teoksista, jotka käsittelevät CDA:ta sen heikkouksia ja puutteita punniten. CDA:n kritiikin piiri on pieni verrattuna alan muuhun kirjallisuuteen, ja lähteissäni kriitikoista mukana ovat H. G. Widdowson, Michael Stubbs ja Peter E. Jones. Widdowson on pitkälinjaisimpia (Jones 2007: 337–338) ja kokemukseni mukaan myös yksi laajimmin siteerattuja CDA:n kritikkoja, ja suurin osa tutkielmani teoriataustasta perustuukin Widdowsonin teksteihin. Stubbs ja Jones taas tuovat lisänäkökulmaa tutkielmaan edustaessaan kritiikin eri puolia: Stubbs pyrkii kehittämään

CDA:ta (ks. Stubbs 1997), Jones taas hylkäisi sen kokonaan (ks. Jones 2007). Kriitikoiden lisäksi tutkimuskirjallisuuteeni kuuluu muita lähteitä esimerkiksi Norman Fairclough’lta ja Sari Pietikäiseltä. Näistä koostan teoreettisen taustan, jota vasten peilaan aineistoni lausuntoja ja etsin yhtäläisyyksiä.

Oulun yliopistosta on valmistunut paljon tutkielmia CDA:han liittyen, mutta niiden tai muidenkaan kielitieteen alojen lausuntoja ei ole vielä lähemmin tarkasteltu, kuten ei myöskään CDA:n kritiikkiä. Hahmottelen tutkielmassani kokonaiskuvaa pro gradu -tutkielmien ansioista ja puutteista CDA:n kannalta, mitä voi hyödyntää jatkossa sekä opetuksessa että ohjauksessa. Suuremmassa mittakaavassa yhdistän CDA:n kritiikin konkreettiseen aineistoon, ja näin sovitan esitettyä kritiikkiä käytäntöön ottaen osaa keskusteluun CDA:sta tieteenä.

1.2. Aineisto

Aineistoni koostuu 21 lausunnosta, jotka on annettu Oulun yliopistossa vuosina 2008–2017 valmistuneista pro gradu -tutkielmista. Tutkielmat lausuntojen takana on tehty suomen kielen oppiaineeseen, ja niiden teoriana ja menetelmänä on CDA. Tutkielmissa on lisäksi käytetty myös muita kielitieteen teorioita ja menetelmiä CDA:n rinnalla.

Lausunnot ovat julkisia tekstejä, vaikka niiden lukijakunta onkin periaatteessa rajattu (Virtanen 2015: 69). Pro gradu -tutkielmien tarkastajat laativat lausunnot tiedekunnalle tai dekaanille, ja niissä esitetään tutkielmalle arvosanaa, joka perustellaan tutkielman ansioilla ja puutteilla. Lausunnoilla siis valvotaan tutkielmille asetettujen vaatimusten täytymistä (Virtanen 2015: 11), ja annetun lausunnon pohjalta tutkielma hyväksytään tai hylätään. Osa aineistoni lausunnoista on poikkeuksellisesti osoitettu koulutusdekaanille, sillä näissä tapauksissa toinen tarkastajista on itse dekaani eikä siten voi hyväksyä omaa arvosanaesitystään. Lausuntoja on ollut laatimassa kahdeksan eri henkilöä, ja laatijoista riippuen tutkielmissa on kiinnitetty erilaisiin puoliin huomiota. Tällä on luonnollisesti vaikutusta lausuntojen sisältöihin, mikä on lopulta enemmän sääntö poikkeuksen sijaan.

Lausuntojen formaatti on tarkastelemani aikavälin sisällä muuttunut. Arvosana on vaihdettu numeeriseksi, ja tuoreimmista lausunnoista kirjallisen esityksen mukana on lisäksi taulukko numeroarvioinnille. En kuitenkaan ota arvosanoja tai numeroarviointeja analyysissäni huomioon, vaan keskityn ainoastaan lausuntojen sisältämään kirjalliseen kuvaukseen. Tutkielmia ei käydä seikkaperäisesti läpi, vaan lausuntoihin nostetaan arvioinnin kannalta olennaisimmat ja huomattavimmat asiat, jotka vaihtelevat tutkielmasta riippuen.

Virallisen arvioinnin ohella lausunnot ovat myös palaute tutkielmasta niiden tekijöille. Arvosanan perustelun ohella lausunnot sisältävät siis myös toisenlaisen sosiaalisen ulottuvuuden palautteenannon kautta. Tarkoitin tällä sitä, että lausunnon palaute käytännössä muotoillaan mahdollisimman tasapainoiseksi ja rakentavaksi, kun tarkoitus ei ole lannistaa tekijää. Kärjistettynä tästä voi seurata erikoisiakin yhdistelmiä, mitä lausunnoista nostettu esimerkki 1 havainnollistaa: kontekstistaan irrallaan ja annetuin perustein kyseessä olevan tutkielman olettaisi ansaitsevan korkeamman arvosanan. Tarkoitus on kuitenkin jättää tutkielman tekijälle niin sanotusti hyvä maku suuhun, mikä selittää virkkeen muotoilua ja havainnollistaa sosiaalista ulottuvuutta erittäin osuvasti. Esitetyt ansiot ja puutteet täydentävät toisiaan, ja jokaisesta tutkielmasta löytyy sanottavaa molemmilta osin. Esimerkki 2 on tavanomaisempi havainnollistus sosiaalisesta ulottuvuudesta. Peräkkäisissä virkkeissä tai yhden virkkeen sisällä esitetään sekä puute että ansio, mikä usein toistuu lausuntojen muotoilussa. Tämän tutkielman puitteissa pidän tämänkaltaista tasapainottamista osana lausuntojen luonnollista olemusta, mutta sosiaalisen ulottuvuuden vaikutukset on hyvä tiedostaa.

- (1) *Esitämme mielenkiintoisesta ja ajankohtaisesta tutkimuksesta arvosanaa 2.*
- (2) *Käytännön metodi on esiplikoitu selkeästi, mutta tarkasteltavaksi valittuja kielellisiä kategorioita olisi voinut esitellä systemaattisemminkin.*

1.3. Menetelmänä sisällönanalyysi

Jotta saan lausunnot ja niiden sisällön kritiikin kanssa vertailtavaan muotoon, analysoin aineistoni aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Näin tarkasteluni pysyy mahdollisimman neutraalina: esimerkiksi diskurssianalyysi olisi nähdäkseni ollut ristiriidassa tutkielman aiheen eli esitetyn CDA:n kritiikin tutkimisen kanssa. Samoin haluan pitäytyä puo-

lueettomana itse kritiikin suhteen. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkimusaineistosta luodaan teoreettinen kokonaisuus, johon aikaisemmillä tiedoilla tai teorioilla ei pitä olla minkäänlaista vaikutusta, mistä nimitys aineistolähtöinen juurikin juontuu (Tuomi & Sarajärvi 2009: 95). Tehtyjen johtopäätösten täytyy siis tulla aineistosta, ei sen ulkopuolelta.

Käytännössä tämä on vaikea toteuttaa, minkä vastapainoksi omat ennakkokäsitykset kirjoitetaan auki ja tiedostetaan ne analyysin aikana (Tuomi & Sarajärvi 2009: 96). Olen jo ennen aineistoni tarkastelua ja itse analyysin aikana lukenut kritiikkiin liittyvää kirjallisuutta, millä voi olla vaikutusta sekä analyysiin että tulkintaan samoin kuin omakohtaisella kokemuksellani. Itse lausunnot ovat kuitenkin lähtökohtaisesti oma kokonaisuutensa, ja analysoin ne itsenäisesti. Vasta tämän jälkeen siirryn vertailuun.

Sovellan analyysissä kolmivaiheista sisällönanalyysia, jonka vaiheet ovat pelkistäminen, ryhmittely ja käsitteellistäminen (Tuomi & Sarajärvi 2009: 108). Ennen varsinaisen analyysin aloittamista määritellään kuitenkin tutkimustehtävälle soveltuva analyysiyksikkö (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003: 25). Aloitin lukemalla aineistoni lausunnot useaan kertaan läpi, ja analyysiyksiköksi valikoitui tekstikokonaisuudet, joiden pituudet vaihtelevat yhdestä lauseesta kahteen virkkeeseen.

Tekstikokonaisuuden hahmottuessa analyysiyksiköksi siirryin analyysin ensimmäiseen vaiheeseen, pelkistämiseen, jossa karsitaan tutkimukselle epäolennaiset kohdat pois esimerkiksi pilkkomalla aineisto osiin (Tuomi & Sarajärvi 2009: 109). Rajasin lausunnoista mukaan tekstikokonaisuudet, jotka koskevat juuri CDA:ta: rajauksen ulkopuolelle jäivät esimerkiksi kuvaukset pro gradu -tutkielman tuloksista kuten esimerkissä 3 tai sen arvosanasta esimerkin 4 tapaan.

- (3) *Semanttinen analyysi paljastaa, että tärkeitä ovat populaarikulttuuri ja lemmit.*
- (4) *Esitämme kompaktista ja sujuvasti kirjoitetusta työstä arvolausetta 4.*

Seuraavassa vaiheessa, ryhmittelyssä, jäljelle jääneestä aineistosta etsitään samankaltaisuuksia, erilaisuuksia tai niitä molempia kuvaavia käsitteitä, ja samaan aihepiiriin kuuluvat yhdistetään niitä kuvaavien nimien alle (Tuomi & Sarajärvi 2009: 110). Erottelieni tekstikokonaisuuksien sisällöt olivat tässä vaiheessa hahmottuneet käsittelemään kahta

suurempaa yläluokkaa, joita kutsun teoria- ja analyysi-ryhmiksi. Näiden kahden ryhmän alle sijoitin taulukkoon kummallekin ominaiset kommentoinnin aiheet pienemmiksi luokiksi aiheen mukaan. Teoria-ryhmä sisältää tekstikokonaisuudet, jotka käsittelevät tutkielman teoriaa ja menetelmää jossain muodossa; analyysi-ryhmä taas sisältää kokonaisuudet, jotka liittyvät tutkielman analyysiin ja tulosten käsittelyyn.

Viimeisessä eli käsitteellistämisvaiheessa pelkistettyä ja ryhmiteltyä aineistoa jalostetaan edelleen, ja samansisältöiset luokat yhdistetään abstrahoiduiksi yläluokiksi (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003: 29). Kutsun näitä yläluokkia kategorioiksi. Edeltävä vaihe eli ryhmittelyvaihe on osa käsitteellistämisvaihetta (Tuomi & Sarajärvi 2009: 111), ja esimerkiksi useat lopullisista kategorioiden nimistä juontuvat prosessin toisesta vaiheesta. Analyysissäni kaksi viimeistä vaihetta ovatkin hyvin päällekkäiset ja lähestulkoon toisistaan erottamattomat.

Prosessin aikana määrittelin myös tekstikokonaisuuksien sisällöt positiivisiksi tai negatiivisiksi, jotta voin verrata, kuinka ne kritiikkiä vastaavat. Jako perustuu pro gradu -tutkielman kriteereihin eli siihen, mitä tutkielmalta odotetaan ja vaaditaan. Positiivinen ja negatiivinen tässä yhteydessä tarkoittavat siis vastaavasti tutkielmien ansioita ja puutteita. Esimerkillä 5 havainnollistaen sen ensimmäinen päälause on negatiivinen, toinen positiivinen: tutkielmien on tarkoitus olla perusteellisia, ja selkeään analyysiin pyritään.

- (5) *Joissain analyseissa olisi ollut syventämisen varaa, mutta pääosin analyysi on loogisesti etenevää ja virheetöntä.*

Jako perustuu siis tutkielman arvioinnin kontekstiin, implisiittisyyksiin ja natiivipuhujan sekä kielentutkijan intuition. Kielenpiirteiden kannalta jakoa voi perustella muun muassa verbien modaalisuudella kuten esimerkin 5 konditionaalilla. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tutkia palautteenannon ja arvioinnin¹ konventioita tarkemmin, vaikka ne läheisesti lausuntoihin liittyvätkin. Keskityn tutkielmassani ensisijaisesti CDA:n kritiikkiin ja siihen, kuinka sen sisältö heijastuu tutkielmista annetuissa lausunnoissa. Seuraavassa luvussa siirrynkin käsittelemään CDA:ta ja siitä esitettyä kritiikkiä, minkä jälkeen luvussa 3 käsittelen analyysin tuloksia esitetyn kritiikin valossa.

¹ Arvioinnista ks. esim. Mikko T. Virtasen väitöskirja Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana.

2. KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI

2.1. Kriittinen diskurssianalyysi teoriana ja menetelmänä

Chouliaraki ja Fairclough (1999: 16–17) kirjoittavat, että CDA on sekä teoria että menetelmä. CDA:n teorian he kuvailevat olevan erilaisten teorioiden synteesi, joka on jatkuvassa liikkeessä. Pietikäisen mukaan CDA:ta kuitenkin kantaa erityisesti ajatus lingvistiikan ja yhteiskuntatieteiden yhteensovittamisesta. Kielitieteestä CDA hyödyntää erilaisia teorioita ja lingvistisiä analyysiluokkia, yhteiskuntatieteistä taas tulee näkemys diskurssista tapana hahmottaa ja jäsentää maailmaa (Pietikäinen 2000: 192). Vaikka CDA hyödyntääkin molempia tieteenalaja, on niiden näkökulmilla eroja: kielentutkimuksen näkökulmasta tutkitaan juuri kielenkäyttöä ja kielenpiirteitä, yhteiskuntatieteissä taas kielen kautta tutkitaan muita ilmiöitä (Pietikäinen 2000: 192–193).

Kysyjästä riippuen CDA:n moninaisuus erilaisten teorioiden synteessinä voi olla joko vahvuus tai heikkous. Monissa CDA:ta käsittelevissä artikkeleissa teoreettista ja analyttistä yhtäläisyyttä haetaan ja esitetään kehitysehdotuksia (Pietikäinen 2000: 213), ja esimerkiksi Chilton ja Wodak (2005: xv) kirjoittavat CDA:n uudesta agendasta, joka voi heidän mukaansa jopa sisältää CDA:n koko filosofisen taustoituksen uudelleenkehittelyn. Näitä haasteita tulevien analyttikoiden niin kansainvälisesti kuin monitieteisesti odotetaan ratkaisevan (Chilton & Wodak 2005: xvi). Chouliaraki ja Fairclough (1999: 17) taas eivät kannata jonkin tietyn menetelmän vakiinnuttamista CDA:lle, sillä se saattaisi haitata alan kehittymistä ja dynaamisen teorian sekä sitä vastaavan käytännön toteutuksen monipuolisuutta. Fairclough (2010: 5) kuvaileekin CDA:ta enemmän metodiikaksi eli menetelmien kokonaisuudeksi. Analyysi ei ole ennalta valmiiden menetelmien valintaa ja käyttöä, vaan se on teorialähtöinen prosessi, missä eri kysymyksenasettelu vaatii omanlaisensa lähestymistavan.

Periaatteessa mikä tahansa lingvistiikan menetelmä voidaan sovittaa CDA:han, kunhan otetaan huomioon CDA:n omat periaatteet ja käyttötarkoitukset (Fairclough 2010: 6–7). Siten lähes jokaisen harjoittajan versio on lopulta omanlaisensa (Pietikäinen 2000: 196), ja CDA:n yleistyttyä ja institutionaalistuttua löytyy sen nimen alla julkaistujen töiden joukosta myös sellaisia versioita, joita Fairclough ei CDA:ksi kutsuisi (Fairclough 2010: 7). Pietikäinen (2000: 212–213) kirjoittaa, että CDA onkin kaikkine suuntauksineen ja

painotuksineen vaikeasti hahmotettava, mitä eivät riitä selittämään ainoastaan kielen ja yhteiskunnan monimutkainen suhde, alan monitieteisyys tai nuori ikä.

Widdowsonin (2004: 169) kanta on, että CDA:n perimmäisimpiä ongelmia on sen oletus siitä, että teksti on yhtä kuin diskurssi. Tällöin sekoittuvat semantiikka ja pragmatiikka. Widdowsonille semantiikka on kielensisäinen funktio, josta kielen merkityspotentialit rakentuvat, jotka taas realisoituvat pragmaattisesti eli kielenulkoisesti (Widdowson 2004: 97). Semantiikka tutkii kielensisäisiä merkityksiä ja käsittelee sitä, mitä itse kieli tarkoittaa, kun taas pragmatiikka tutkii, mitä kielellä käytännössä ja tietyssä kontekstissa tarkoitetaan (Widdowson 1996: 61). Pragmatiikka – jonka piiriin diskurssit kuuluvat – on siis tekstin, kieliopin ja syntaksin ulkopuolella (Widdowson 1996: 38). Siten diskurssit johdetaan tekstistä tulkinnan keinoin, ei tekstin kielellisiä piirteitä analysoiden (Widdowson 2004: 110).

Juuri tekstianalyysiin CDA kuitenkin perustuu, missä se nojaa systeemis-funktionaaliseen kielioppiin (Chouliaraki & Fairclough 1999: 139). Tämän lisäksi CDA:ssa systeemis-funktionaalista kielioppia ei Widdowsonin (2004: 97) mukaan sovelleta systemaattisesti, vaan siitä valikoidaan vain CDA:n tarkoitusperiä edistävät puolet: CDA:ssa tarkasteltavien kielenpiirteiden relevanttius vaihtelee tilanteittain, eikä kriteerejä tarkastelukohdeiden valinnalle aseteta (Widdowson 2004: 110). Tämänkaltainen epäsystemaattisuus liittyy läheisesti CDA:n toisena pidettyyn haasteeseen, kriittisyyteen, jota käsittelem seuraavassa alaluvussa.

2.2. Kriittinen diskurssianalyysi ja sen kriittisyys

CDA ei ainoastaan tulkitse maailmaa, vaan sen tarkoitus on myös muuttaa sitä (Stubbs 1997: 101). CDA:n juuret on jäljitettävissä kriittiseen lingvistiikkaan 1970-luvulle (Chilton & Wodak 2005: xi), ja kriittisen paradigmansa mukaisesti sen tavoitteena on saada aikaan muutos yhteiskunnassa kohti parempaa, mikä erottaa sen muista diskurssianalyysistä (Pietikäinen 2000: 193). Tämän suhteen Pietikäinen (2000: 213) esittääkin kysymyksen, onko mikä tahansa poliittiseen hyvään tähtäävä diskurssianalyysi CDA:ta, jos alan tutkimuksia yhdistävä piirre on ainoastaan kriittinen kiinnostus epäoikeudenmukaisuuksiin. Näitä näkemyksiä vastoin Heikkinen (2002: 24–25) kirjoittaa, ettei kriittisen

tutkimuksen tarvitse muuttaa maailmaa ollakseen kriittistä, ja muutoksen tarvetta voi hänen mukaansa pohtia kritisoimatta yhteiskuntaa tai valtasuhteita.

CDA:n tavoite saada aikaan yhteiskunnallisia muutoksia itsessään ei kuitenkaan ole tutkimuskirjallisuuteni kritiikin kohteena. Esimerkiksi Widdowson (2004: 89) kirjoittaa, ettei CDA:n kriittinen näkökulma ole ongelma, vaan sen vaikutukset itse analyysiin. Koska CDA:n systeemis-funktionaalista perustaa ei sovelleta systemaattisesti, ohjaa ja motivoi tulkintaprosessia CDA:n kriittisyys eli yhteiskuntakritiikki. Stubbsin (1997: 102) mukaan CDA:n tutkimus on poliittisesti motivoitunutta kielen sijaan, jolloin teksteistä löytyy juuri se, mitä sieltä etsitäänkin. Kuten Jones (2007: 356) asian muotoilee, CDA:n C eli kriittisyys edustaa sen eksplisiittisiä poliittisia tarkoitusperiä.

Widdowson (2004) nimittää näitä lähtöarvoja, oletuksia, syitä ja motivaattoreita pretekstiksi², mikä on olennainen osa kaikkea kommunikaatiota ja kanssakäymistä, ei vain CDA:ta. Merkitys voidaan tunnistaa vain suhteessa johonkin tiettyyn päämäärään, eikä CDA siten paljasta piileviä merkityksiä tekstistä, vaan sovittaa niitä itse siihen kulloisen pretekstin mukaan (Widdowson 2004: 87). Systeemis-funktionaalista kieliopista poimitaan tiettyä tarkoitusta varten yksittäisiä piirteitä tukemaan kutakin pretekstiä (Widdowson 2004: 109). Esimerkiksi Brian Poole (2010: 138) on analysoinut esimerkkitekstin kuvittelusta uusoikeistolaisesta näkökulmasta käsin havainnollistaakseen CDA:n poliittista mukautuvuutta ja puolueellisuutta (ks. Poole 2010: 149–151).

Analyysin kanssa yhteisen pretekstin jakavat samaistuvat siihen, toiset eivät. Kun tietystä näkökulmasta tiettyjä tarkoituseriä varten hahmotellaan tekstistä diskursseja, jää suuri osa tekstiä jää vaille huomiota. (Widdowson 2004: 103.) Konteksti ja preteksti ovat erottamaton osa tulkintaa, ja diskurssin johtaminen tekstistä vaatii niitä. Siten CDA:n tulokset ovat yhdenlaisia tulkintoja tekstistä, mutta niitä pidetään erityisen todenperäisinä, sillä ne perustuvat tekstin analysoimiseen. (Widdowson 2004: 169.)

² Sanan *pretext* voi suomentaa esimerkiksi 'tekosyyksi' tai 'verukkeeksi', mutta valitsin kääntää sen vastaavaan muotoon kuin käsitteet *konteksti* ja *koteksti*.

2.3. Esitetyn kritiikin lyhyt yhteenveto

Alaluvussa 2.1 esitin, että CDA:n rajat ovat häilyvät: se rakentuu yhteiskuntatieteen ja kielitieteen liitosta ja on sovellettavissa moninaisiin muotoihin tutkimuksesta riippuen. Osa alan tutkijoista pitää tästä sitoutumattomuudesta eikä haluaisikaan vetää selväpiirteisiä rajoja CDA:lle, toiset taas kannattavat muutosta. Joka tapauksessa vapauden lisäksi asetelmasta herkästi seuraa myös epäselvyyttä CDA:n luonteesta niin teoriana kuin menetelmänä. Kutsun tätä CDA:n moninaisuudeksi.

Toisaalla Widdowson on esittänyt, että CDA yleensäkin perustuu semantiikan ja pragmaatiikan suhteen väärintulkinnalle. CDA:n tapainen tekstin analysoiminen nostaa tekstistä esiin erilaisia tulkintoja kiveen hakattujen ja ainoiden oikeiden diskurssien sijaan, mitä kutsun tulkinnanvaraisuudeksi. Tämän lisäksi CDA:n analyysin perustan, systeemifunktionaalisen kieliopin, soveltaminen on epäsystemaattista: tarkasteltavien kielenpiirteiden valintaa ohjaa alaluvussa 2.2 esitetty preteksti, ei niinkään tietty malli tai menetelmä. Näihin viitataan jatkossa epäsystemaattisuutena ja pretekstinä.

3. AINEISTON ANALYYSI

Edeltävän pääluvun sisältö taustoittamassa siirryn seuraavaksi käsittelemään analyysin tuloksia: tarkastelen, millaisia yhteyksiä on kritiikillä ja lausunnoilla, jotka on annettu CDA:han liittyvistä pro gradu -tutkielmista. Olen jakanut aineistoni tekstikokonaisuudet kahteen ryhmään, teoriaan ja analyysiin, joista molemmat käsittelem omissa alaluvuisaan. Kahtiajako tulee niin CDA:n luonteesta teoriana ja menetelmänä kuin tutkielmien rakenteesta eli niiden jakautumisesta teoria- ja analyysiosioon. Tutkielmia vastaavasti lausunnoissa käytetään enimmäkseen nimityksiä teoria ja analyysi, jotka lopulta valitsin myös pääryhmieni nimiksi.

3.1. Teoria-ryhmä

Teoriaan liittyviä tekstikokonaisuuksia lausunnoissa on yhteensä 40 kappaletta. Kokonaisuuksien sisällöt jakautuvat neljään eri kategoriaan, jotka ovat *terminologia*, *taustoitus*, *teorian ja menetelmän hallinta* sekä *yhteys*.

3.1.1. Terminologia

Terminologia-kategoriaan laskin viisi tekstikokonaisuutta, jotka kaikki ovat negatiivisia. Lausuntojen mukaan tutkielmassa käytetyt termit jäävät esimerkiksi avoimiksi, tai niitä on käytetty huolimattomasti. Lausunnoista ei kuitenkaan käy ilmi, mitä termejä tarkoitetaan esimerkin 6 *merkityksellistämistä* lukuun ottamatta. Termien määrittely on tärkeä ja olennainen osa tutkimustyötä ja säännönmukaisuutta yleensä, eikä määrittelyn uupuminen ole nimenomaisesti CDA:n harteilla.

- (6) *Jotkin keskeiset termit, esimerkiksi merkityksellistäminen, jäävät tarkemmin määrittelemättä.*

Tätä kategoriaa ei siten voi suoranaisesti kritiikkiin yhdistää tietämättä, mihin termeihin lausunnoissa on viitattu. Lisäksi tutkielmissa on, kuten alaluvussa 1.2 mainitsin, ollut

myös muita kielitieteen haaroja osana niiden teoriataustaa ja analyysia, mihin lausunnoissa mainittu terminologia voi myös viitata. Esimerkinomaisesti tässä yhteydessä mainitsen kuitenkin diskurssin käsitteen, jonka CDA jakaa useamman muun tieteenalan kanssa. Sen merkitys vaihtelee tieteenaloittain, ja se jääkin usein sisällöltään epämääräiseksi (Solin 2002: 159).

3.1.2. Taustoitus

Taustoitus-kategorian tekstikokonaisuuksia erotin aineistosta 15, ja se on teorian osalta kategorioista laajin. *Taustoituksen* taajaa esiintyvyyttä selittää tutkielmien teoriaosuuden tarkoitus eli tutkielman teoriataustan selittäminen ja avaaminen. Teoriatausta on kiinteä ja vaatimukseltaan määrällinen: siihen voi *asemoitua* ja sen voi *esitellä*. Se tulee täydentää tutkielmaan kattavasti, jolloin se voi olla *laajaa*, *hajanaista*, *riittävää* tai *suppeaa*. Kokonaisuuksista viisi on positiivisia, joita esimerkki 7 edustaa. Negatiivisia kokonaisuuksia on kuusi, joita esimerkki 8 edustaa. Yhtä aikaa positiivisia ja negatiivisia kokonaisuuksia on neljä esimerkin 9 tapaan. Näissä tapauksissa taustoitus on ollut kohtalainen, ja tutkielma olisi hyötynyt lisälähteistä.

- (7) *Teoriatausta on kriittinen diskurssianalyysi, jonka tekijä esittelee kohtalaisen hyvin.*
- (8) *Menetelmäluke on lyhyt ja ylimalkainen.*
- (9) *Tutkimuksen teoreettinen taustoitus on riittävä joskaan ei kovin laaja.*

Lausunnoissa on *taustoituksesta* negatiivisia kommentteja positiivisia enemmän. Lasken negatiivisiin mukaan yhtäaikaismomentit, jotka perimmiltään viesti enemmän puutteellisuudesta kuin ansioitumisesta. Tällä kategoriolla voi olla yhteyksiä luvussa 2.1 esitettyyn CDA:n teorian moninaisuuteen: CDA:n kenttä voi ilman konkretisoitua teoriaa pysyä elävämpänä, mikä samalla kylläkin monimutkaistaa tutkielman tekijän työtä hakea sen relevantit osat tutkielman taustoitukseen. Chouliaraki ja Fairclough (1999: 17) kirjoittavatkin, että teorian vakauttamisella olisi pedagogisia hyötyjä, mitä kannattavampana he kuitenkin pitävät moninaisuuden säilyttämistä, joka heidän mukaansa takaa CDA:n kehitysmahdollisuudet. Mikä on olennaista oman tutkimuksen kannalta on siis tutkielman tekijän itse päätettävä ja löydettävä. Moninaisuus voi hyvinkin vaikuttaa myös tarkasta-

jien näkemykseen siitä, millainen teoriataustan olisi hyvä kullakin tutkielmalla olla. Liikumavaraa löytyy, jos säännöt eivät ole yhteiset ja siten myös lausunnoista välittyvä kuva teoriataustan yhtenäisyydestä ja täydennettävyydestä on ristiriitainen CDA:n moninaisuuden kanssa.

3.1.3. Teorian ja menetelmän hallinta

Teorian ja menetelmän hallinta -kategoriaan kuuluvia tekstikokonaisuuksia on kahdeksan kappaletta. Kattegoria sisältää kommentit teorian ja menetelmän *omaksumisesta, ymmärtämisestä ja sisäistämisestä*: tämä kattegoria on aktiivista taitamista siinä missä edeltävä *taustoitutus* on staattisempi kuvailultaan. Ero näiden kattegorioiden välillä korostuu esimerkeissä 10 ja 11, joissa molemmat kattegoriat mainitaan saman tekstikokonaisuuden sisällä: taustoitutuksen vajavaisuudesta huolimatta teoria ja menetelmä on kuitenkin ymmärretty ja aiheeseen perehdytty. Taustoitutuksen puutteet eivät estä hallitsemasta CDA:ta.

- (10) *Se [teoreettinen tausta] on muotoiltu hyvin ja osoittaa Tätälän ymmärtäneen lähestymistavan periaatteet, mutta hiukan suppeaksi taustoitutus jää.*
 (11) ***Teorialuvusta käy kyllä esille kirjoittajan perehtyneisyys, mutta luku jää kuitenkin hajanaiseksi eikä yhteyttä omaan tutkimukseen juurikaan eksplikoida.***

Teorian ja menetelmän hallinnan kahdeksasta tekstikokonaisuudesta kaikki yhtä lukuun ottamatta ovat positiivisia. Ainut negatiivinen kokonaisuus on esimerkki 12. Alaluvussa 2.1 käsitellyn kirjallisuuden kritiikin perusteella tämän kattegorian olisi odottanut painottuvan juuri toisin päin CDA:n moninaisuuden vuoksi. Yksi päätelmä kritiikin puolesta on, jos teorian ja menetelmän hallinta keskiarvoltaan vastaa CDA:n moninaisuutta, on hallinta oletettavasti hankalampaa ja siten harvinaisempaa. Näin lausunnoissa korostetaan tavanomaisesta poikkeavia tapauksia, eli CDA:n taitavat tutkielmat erottuvat joukosta, mikä myös sanallisesti lausunnoissa ilmaistaan.

- (12) - - *tutkielmassa on teorian ja metodin hallintaan liittyviä selviä puutteita, - -*

Toisaalta hallinnan positiivinen kommentointi voi myös olla lausunnoissa yleinen konventio, eli se on tapana mainita juuri tutkielman ansiona. Aiemmat esimerkit 10 ja 11

osaltaan tukevat konventiomahdollisuutta, jos palautteenannon kannalta enemmän puhutaan taustoituksen vajavaisuuksista kuin teorian ja menetelmän hallitsemattomuudesta. Taustoitus on irrallisempi itse tekijästä ja sitä toisinnetaan, kun taas hallinta on suoraan tekijän osaamisen varassa, mikä myös näkyy *taustoitus*-kategorian staattisuudessa ja *teorian ja menetelmän hallinnan* dynaamisuudessa. Tämänkaltainen kuvio on oiva esimerkki alaluvussa 1.2 mainitusta sosiaalisen ulottuvuuden vaikutuksesta lausunnoissa. Kumpikaan esittämistäni tulkintamahdollisuuksista eivät kuitenkaan ole aineistoni perusteella luotettavasti todennettavissa, ja aihe vaatisikin vertailevaa tutkimusta muiden vastaavien tutkimusten kanssa. Tällöin lausuntojen konventiot ja CDA:n kritiikki eroaisivat selkeämmin toisistaan, vaikka ne eivät välttämättä toisiaan pois suljekaan.

3.1.4. Yhteys

Yhteys on teoria-ryhmän kategorioista toiseksi suurin 12 kappaleella tekstikokonaisuuksia, joista neljä on positiivisia ja kahdeksan negatiivisia, eli kategoria painottuu puutteellisuuden suuntaan. Esimerkki 13 edustaa negatiivista ja esimerkki 14 positiivista tapausta. Yhteys sisältää kokonaisuudet, joiden aihe liittyy teorian ja analyysin yhteentuumiseen tutkielmassa, mitä kuvaillaan sanavalinnoilla kuten *ohut* ja *hento* kuin myös *kohtaamisena* ja *nivoutumisena*. Teoria ja analyysi ovat sinänsä erilliset mutta kuitenkin yhteenkuuluvat, ja niiden liittäminen toimivaksi kokonaisuudeksi on osa tutkielman tekoa.

(13) *Työn teoriaosuuden ja varsinaisen aineiston analyysin välinen yhteys onkin varsinkin hento.*

(14) *Teoriatausta, menetelmät ja analyysi nivoutuvat tiiviiksi kokonaisuudeksi - -*

Vaihtoehtoisesti jos *yhteyttä* ei kuvata sekä teorian että analyysin yhteisenä kohtaamisena kuten jo mainituissa esimerkeissä 13 ja 14, on teoria useammin irrallinen analyysista, analyysi ei juurikaan teoriasta. Ensimmäistä ja tyypillisempää vaihtoehtoa havainnollistaa esimerkki 15, jälkimmäistä eli harvinaisempaa ja ainoaa tapausta aineistostani esimerkki 16. Teorian ja analyysin kohtaamisen haasteellisuutta voi osaltaan selittää alaluvussa 2.1 esitetty CDA:n moninaisuus. Sen sijaan miksi juuri teoria on useammin irrallinen analyysista eikä toisin päin on mielenkiintoinen kysymys, mihin CDA:n kritiikki ei vastaa. Tässä voi jälleen päteä teoriataustan toisinnettavuus: siinä missä analyysi on tekijän oma aikaansaannos on teoria suhteessa ulkoinen.

- (15) - - eikä [teorialuvun] yhteyttä omaan tutkimukseen juurikaan eksplikoida.
 (16) *Analyysiluku on sinänsä melko onnistunut, mutta puutteena täytyy pitää sitä, että viittauksia teoriaosuuteen ei ole lainkaan.*

Kahdessa kokonaisuudessa *yhteys* on osa samaa tekstikokonaisuutta aiemman kategorian, *taustoituksen*, kanssa. Näistä tapauksista toinen on esimerkki 17, missä tutkielman taustoituksesta saa positiivista palautetta, vaikka teoria ja analyysi eivät muutoin juuri kohta. Vaikuttaakin siltä, ettei riittävä taustoitus takaa yhteyttä analyysiin, ja teorian voi hallita teoriassa muttei välttämättä käytännössä. Lisätutkimus jälleen valaisisi, kuinka yleistä yhteyden puutteellisuus tutkielmissa yleensäkin on, ja mikä taas on CDA:n vaikutusta.

- (17) *Kehys [teoreettinen viitekehys] on sinänsä riittävä, mutta teorian ja analyysin välinen yhteys jää ohueksi.*

3.2. Analyysi-ryhmä

Analyysiin liittyviä tekstikokonaisuuksia lausunnoissa on 53 kappaletta. Nämä jakautuvat viiteen kategoriaan, jotka ovat *havainnollistus*, *lingvistisyys*, *menetelmän eksplikointi*, *systemaattisuus* ja *tulkinta*.

3.2.1. Havainnollistus

Havainnollistus-kategoriaan rajasin viisi tekstikokonaisuutta, joista kaikki ovat positiivisia yhtä lukuun ottamatta. Tähän kategoriaan kuuluvat kokonaisuudet, joissa kommentoidaan tutkielmassa käytettyjä taulukoita, kuvioita ja aineistoesimerkkejä niiden hyödyllisyyden ja toimivuuden kannalta. *Havainnollistus*-kategoriassa on selkeästi nähtävissä, kuinka tarkastajilla on henkilökohtaisia eroja siinä, mihin heillä on taipumus huomionsa kiinnittää tutkielmaa arvioidessa: positiiviset kokonaisuudet, joita edustaa esimerkki 18, ovat kaikki samalta parilta tarkastajia. Kolmessa tapauksessa neljästä esimerkit ovat havainnollittaneet juuri diskurssien luokittelua. Ainut negatiivinen, esimerkki 19, on toiselta parilta.

- (18) *Työhön valitut runsaat esimerkkisekvenssit tukevat osuvasti aineiston luokittelua ja käsittelyä.*
- (19) *Analyysin lomassa esitettyjen taulukoiden funktio jää vähän epäselväksi. Niistä ei käy selvästi ilmi, miten diskurssien aktivoituminen osoitetaan niiden avulla.*

Tutkielman toisessa pääluvussa esitetty CDA:n kritiikki ei liity esimerkkien käyttöön, ja *havainnollistus*-kategoria koskeekin lähinnä kielitieteelliselle tutkielmalle asetettuja vaatimuksia. Taulukot ja esimerkit ovat elimellinen osa tutkielmaa, sillä ne selventävät ja konkretisoivat analyysia lukijalle.

3.2.2. Lingvistisyys

Seuraava kategoria, *lingvistisyys*, sisältää 15 tekstikokonaisuutta. Niistä viisi on positiivisia ja loput yhdeksän negatiivisia, eli kategoria painottuu puutteellisuuteen. *Lingvistisyyden* tekstikokonaisuuksissa kommentoidaan tutkielmassa käytettyä analyysimenetelmää ja tutkielman kielitieteellisyyttä yleensä. *Lingvistisyydessä* tiivistyy kategorioista parhaiten alaluvussa 2.1 esitetty CDA:n moninaisuus: mitä CDA loppujen lopuksi on, ja mikä tekee siitä juuri kielitieteellistä. Lausuntojen mukaan joidenkin tutkielmien menetelmä on esimerkiksi lähennellyt sisällönanalyysia CDA:n sijaan, tai tutkielmissa on jääty vain aineiston kommentoinnin ja parafrasoinnin tasolle. Tutkielmilta on myös kaivattu keskittymistä juuri kielellisiin aineksiin. Positiivisia kokonaisuuksia edustaa esimerkki 20, negatiivisia esimerkki 21.

- (20) *Työn ansiona on uutistekstien CDA:n mukainen analyysi, joka onnistuu kokonaisuutena hyvin.*
- (21) *- - [tutkielma] kuitenkin on kaikin puolin hiukan suppea ja ylimalkainen. Analyysiä olisi voinut syventää esimerkiksi verbiprosessien osalta ja ottaa mukaan myös tarkemman modaalisuuden tarkastelun.*

Lingvistisyys-kategorian erikoisuus on myös sen positiivisista kokonaisuuksista kaksi erityisen positiiviseksi luokittellemani tekstikokonaisuutta, esimerkit 22 ja 23, jotka erottuvat selkeästi lausuntojen muutoin maltillisemmasta kielenkäytöstä. Ensimmäisessä esimerkissä tekijälle annetaan erityiskiitokset siitä, että tämä *onnistuu tekemään juuri kielitieteellistä diskurssianalyysia*, samoin kuin on jälkimmäisessä esimerkissä onnistuttu *erityisen hyvin* esittäen jopa *kehittämideoita*. Vielä selkeämmin kuin aiemmassa, teoria-

ryhmän *teorian ja menetelmän hallinta* -kategoriassa tuntuu *lingvistiksiydessä* korostuvan se, kuinka normista poikkeavat tutkielmien joukosta erottuvat.

- (22) *Mattanen on sisäistänyt käyttämänsä teoreettisen taustan ja menetelmän, ja erityisesti kiitosta ansaitsee tapa, jolla hän analysoi kieltä, eli tekijä onnistuu tekemään juuri kielitieteellistä diskussianalyysia.*
- (23) *Tämä kohta [huivin ja käytön nimeämiset] onnistuu erityisen hyvin, ja Lehtomurto käy oivaltavaa keskustelua sanakirjamerkitysten ja diskursiivisten merkitysten välillä. Tässä kohdassa on nähdäksemme jopa kehittämissideoita CDA:n lingvistisen suunnan suomalaiselle tutkimukselle.*

Vaikka CDA:n perusta on lingvistiikan ja yhteiskuntatieteiden yhdistelmässä, on alan yleisen mielipiteen mukaan mahdollista tehdä CDA:ta painottaen jompaakumpaa puolta enemmän kuin toista. Pietikäinen (2000: 193) esimerkiksi kirjoittaa yhteiskuntatieteellisen diskurssianalyysin liikkuvan sosiaalisista ilmiöistä kieleen päin, kun taas kielitiede liikkuu toiseen suuntaan eli kielestä ilmiöihin. Moninaisuuden rinnalla täytyy vielä erottaa CDA:n kielitieteellinen painotustapa, mitä ei ole lausunnoista päätellen helppoa erottaa. Pariin otteeseen lausunnoissa ehdotetaan esimerkin 24 tapaan, että tutkielmista saisi kielitieteellisempiä kuvailemalla juuri kielellisiä kategorioita ja valintoja. Väistämättä pohdin, jos vastaus on noin yksinkertainen, olisiko kategorian osoittamaa haasteellisuutta olemassa alkujaankaan.

- (24) *Analyysi voisi olla myös lingvistisempää siinä mielessä, että yksittäisiä kielellisiä kategorioita nostettaisiin enemmän esille. Kyseessä on kuitenkin kieliaineeseen tehty pro gradu -työ.*

Jonesin esittämästä kritiikistä löytyy oma näkökulmansa ja vastauksensa moninaisuuden rinnalle kysymykseen, miksi tutkielmilla on taipumus olla jotain muuta kuin kielitieteellistä CDA:ta. Jonesin mukaan kommunikaatio – mikä yleisesti kriittisyyttä ja luovuutta vaatii – on täysin kaiken sen ulkopuolella, mihin minkäänlainen diskurssianalyysi pystyisi (Jones 2007: 339), ja kriittisyys on ihmiseltä onnistunut kielitieteilijöitä ja diskurssianalytikoita ilman (Jones 2007: 340). Tästä näkökulmasta katsottuna sisäsyntyiseen tulkintakykyyn nojaaminen tulee luonnostaan, ja kielellisten kategorioiden tarkastelu erikseen on sinänsä keinotekoisia. Jonesin (2007: 366) mukaan minkäänlainen lingvistinen menetelmä ei yllä siihen, mihin ihminen jo luonnostaan diskurssien tulkinnassa ja ymmärryksessä pystyy.

3.2.3. Menetelmän eksplikointi

Menetelmän eksplikointi -kategoriaan laskin viisi kokonaisuutta, jotka kaikki ovat positiivisia yhtä negatiivista lukuun ottamatta, joka on esimerkki 25. Tähän kategoriaan kuuluvat huomiot liittyen tutkielmassa käytetyn menetelmän aukiselittämiseen, eli kuinka tulokset on aineistosta saatu ja prosessi siihen avattu. Aineistoni toisena erikoisuutena myös tässä kategoriassa edeltävän *lingvistiikan* tapaan positiivisista kokonaisuuksista kaksi on erittäin myönteisiä. Nämä ovat esimerkkeinä 26 ja 27, ja niissä eksplikointia kuvataan *poikkeukselliseksi* ja *erityiseksi ansioksi*. Sekä teoria-ryhmän *teorian ja menetelmän hallinta* ja edeltävän *lingvistiikan* tapaan myös tämä kategoria toimii sinänsä päinvastaisesti, kuin voisi esitetyn kritiikin perusteella olettaa. Arvelin jo aiemmin, että päinvastaisuus saattaisi syntyä suhteesta tavanomaisen ja siitä poikkeavan välillä: siten mitä harvinaisempaa jokin on, sitä varmemmin aiheesta positiivisesti kommentoidaan.

(25) *Käytännön menetelmä jää kuitenkin eksplikoimatta.*

(26) *Poikkeuksellisen eksplisiittisesti tekijä esittelee menetelmänsä, mitä tämäntyyppisissä töissä on pidettävä erityisenä ansiona.*

(27) *E erityisen ansiokas on tapa, jolla Lehto esittelee tutkimusmetodin sovelluksen omassa työssään.*

Alaluvussa 2.1 esitellyistä CDA:n moninaisuudesta ja systeemifunktionaalisen kielipin sovelluksen epäsystemaattisuudesta seuraten ei ole selkeää menetelmää, mitä tutkielmassa soveltaa. Stubbs (1997: 102) esimerkiksi kirjoittaa, että CDA:n analysointimenetelmä ei ole eksplisiittinen, ja Widdowsoninkin (2004: 166) mukaan CDA:lta puuttuu tarkka analyysimalli, mitä seurata. Tutkielman tekijöillä siten ei ole selkeää runkoa, jota analyysissaan käyttää, ja menetelmän eksplikoiminen on enemmän poikkeus kuin sääntö.

3.2.4. Systemaattisuus

Systemaattisuus-kategoriassa on kahdeksan tekstikokonaisuutta. Niistä kolme on positiivisia, neljä negatiivisia ja yksi kokonaisuus, joka on molempia yhtä aikaa, eli kategoria kallistuu hieman puutteiden suuntaan. Systemaattisuus on analyyttistä johdonmukaisuutta, eli tutkielmassa tarkasteltavaksi on valittu kielellisiä kategorioita järjestelmällisesti ja tulokset esitetty selkeästi. Analyyttinen systemaattisuus tuottaakin helpommin

myös rakenteellista systemaattisuutta, mitä havainnollistaa esimerkki 28, jonka virkkeiden välistä olen jättänyt pois useamman rivin tekstiä. Niissä kuvaillaan, kuinka tutkielman tekijä on valinnut yhä pienempiä kohteita aineistosta tarkasteltavakseen, jolloin koko tutkielman rakenne on lausunnon sanoin pirstaloitunut. Alaluvussa 2.1 esitelty epäsystemaattisuus ja edeltävässä kategoriassa viitattu selkeän analyysirungon puute vaikuttavat myös tämän kategorian osoittamiin puutteellisuuksiin, jotka voivat vaikuttaa hyvinkin kokonaisvaltaisesti, minkä esimerkki 28 jo havainnollisti. Esimerkki 29 edustaa toista negatiivista tapausta, esimerkki 30 yksittäistapausta, joka on sekä positiivinen että negatiivinen.

- (28) *Tutkielman rakenne on ongelmallinen. - - Tällaisesta jaottelusta aiheutuu pirstaleinen kokonaiskuva.*
- (29) *- - kielellisten kategorioiden valinta on hiukan fragmentaarista.*
- (30) *Joissain analyyseissa olisi ollut syventämisen varaa, mutta pääosin analyysi on loogisesti etenevää ja virheetöntä.*

Jonesin (2007: 362) mukaan CDA:n menetelmä onkin lähinnä vain listaus kielellisistä kategorioista, joita analyysissä tarkastella. Lisäksi Widdowsonin mukaan, kuten alaluvussa 2.1 viittasin, kyseisten kielenpiirteiden valinta osaksi analyysia on epäsystemaattista niiden relevanttiuden vaihdellessa tilanteittain, kun selkeitä kriteerejä tehtäville valinnoille ei anneta.

3.2.5. Tulkinta

Tulkinta on analyysi-ryhmän kategorioista suurin: siinä on 20 tekstikokonaisuutta, joista kahdeksan on positiivisia, 10 negatiivisia ja kaksi, jotka ovat molempia yhtä aikaa. Katteoria on esitettyjen ansioiden ja puutteiden kannalta suhteellisen tasapainoinen vain hie-man puutteisiin painottuen. Kategorian sisällöt käsittelevät aineiston analyysin ja sen tulosten tulkintaa ja perustelua, mikä vaihtelee *huolellisesta* ja *oivaltavasta* aina *ylitulkin-taan* ja *tekstinulkoisuuteen*. Tämä kategoria liittyy läheisesti alaluvun 2.1 tulkinnanvaraisuuteen ja alaluvussa 2.2 esitettyyn tulkintaa ohjaavaan pretekstiin ensimmäisenä ja ai-noana kaikista kategorioista. Esimerkit 31 ja 32 tiivistävät hyvin Widdowsonin esittämän kritiikin CDA:n tulkinnanvaraisuudesta alaluvusta 2.1: samasta tekstistä voi esittää use-ampia perusteltuja näkemyksiä, kun diskurssin johtaminen tekstistä on aina tulkintaa.

- (31) *Vaikka [diskurssien] jako on perusteltavissa, siihen voi esittää toisenlaisiakin näkemyksiä.*
- (32) *Myös joistain diskursseista voi esittää toisenlaisia näkemyksiä.*

Alaluvussa 2.2 esitellyn pretekstin kannalta edeltävät esimerkit eivät siis olleet pretekstissään yhtenevät, eli tutkielman tekijän ja lausuntojen tarkastajien pretekstit erosivat toisistaan. Tämä konkretisoituu paremmin esimerkeissä, joissa kommentoidaan esimerkiksi tehtyjen tulkintojen yleistystä tai tekstinulkoisuutta. Esimerkissä 33 tekijän tulkinta on esimerkiksi ollut mahdollisesti laajempi kuin tarkastajien: siinä missä jokin tulkinta on tekijälle tämän kokemustaustan tai näkemyksen nojalla perusteltu, ei välttämättä ole sitä tarkastajille ja toisin päin. Esimerkissä 34 taas annetut perustelut eivät ole vakuuttaneet tarkastajia. Positiivisen esimerkin 35 virheettömyydestä puhuminen on tässä yhteydessä mielenkiintoinen muotoilu, kun preteksti on jaettu ja yhteinen. Yksi tulkinta ei kuitenkaan ole toista oikeampi.

- (33) *Paikoin tulkinnat karkaavat ehkä hiukan liiaksi sen ulkopuolelle, mitä teksteistä voi lukea.*
- (34) *Toisaalta puutteitakin [analyysissa] voi osoittaa. Esimerkiksi yksilödiskursseja analysoivassa luvussa - - diskursiivisten merkitysten analyysi ei ole vakuuttava.*
- (35) *Nämä [diskurssit] on taiten analysoitu, eikä virheitä voi juuri löytää.*

Tästä syystä Widdowsonille diskurssianalyysin pitäisi olla juuri sen tutkimista, mitä teksteillä *voidaan* tarkoittaa ja mitä niiden *ajatellaan* tarkoittavan, ei sen tutkimista, mitä teksti itsessään tarkoittaa (Widdowson 2004: 35). Koska jokaisella tekstillä on semanttinen potentiaali tarkoittaa monenlaisia asioita ja eri merkitysten realisoitumiseen vaikuttaa preteksti (Widdowson 2004: 166), voidaan analyysillä selvittää, mitkä kohdat tekstissä erinäisiä tulkintoja synnyttävät (Widdowson 2004: 110).

4. PÄÄTÄNTÖ

Tutkin tutkielmassani vastaavuuksia CDA:sta esitetyn kritiikin ja pro gradu -tutkielmista annettujen lausuntojen välillä. Tutkimuskysymykseni ovat, millaista kritiikkiä CDA:sta on esitetty ja kuinka esitetty kritiikki tutkielmista annetuissa lausunnoissa näkyy. Aloitin pääluvussa 2 esittelemällä CDA:n ja siitä esitetyn kritiikin tutkimuskirjallisuuteni pohjalta.

CDA:ta pidetään sekä teoriana että menetelmänä, ja moninaisuutensa vuoksi sen rajat eivät ole selväpiirteiset, mistä nähdään olevan sekä haittaa että hyötyä. Tällaisenaan CDA:ta on pidetty epäsystemaattisena, ja sille on niin ikään esitetty erilaisia muutos- ja parannusehdotuksia (ks. esim. Stubbs 1997; Blommaert & Bulcaen 2010), ja toisaalta esimerkiksi Jones kannattaa CDA:n hylkäämistä kokonaan (ks. Jones 2007). Widdowson, yksi CDA:n pitkälinjaisimmista kriitikoista, esittää, että CDA pohjaa ylipäätään virheeliseen käsitykseen diskurssista ja sen suhteesta tekstiin: tekstistä johdetut diskurssit ovat yksittäisiä tulkintoja muiden joukossa, ja tulkinnat perustuvat muun muassa pretekstiin (Widdowson 2004: 166). Osa CDA:n kritiikistä kohdistuu sen yhteiskuntakritiikin ja poliittisuuden vaikutuksiin analyysin tuloksissa (ks. Widdowson 2004).

Pääluvussa 3 esitin aineistoni aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä saadut tulokset ja vertasin niitä pääluvussa 2 esitettyyn kritiikkiin. Analysoimani tekstikokonaisuudet jakautuvat kahden pääryhmän, teorian ja analyysin, alle yhdeksään eri kategoriaan. Teoria-ryhmän neljä kategoriaa ovat *terminologia*, *taustoitus*, *teorian ja menetelmän hallinta* sekä *yhteys*. Analyysi-ryhmän viisi kategoriaa ovat *havainnollistus*, *lingvistiikka*, *menetelmän eksplikoiminen*, *systemaattisuus* ja *tulkinta*.

Kategoriat *terminologia* ja *havainnollistus* olivat kritiikistä etäisimmät. *Terminologiaan* liittyvissä tekstikokonaisuuksissa ei ollut nimettynä kuin yksi aukinaiseksi jäävä käsite, eikä kategoriaa voinut tällöin suoraan CDA:han yhdistää. *Havainnollistuksen* kuvioiden ja kaavioiden käyttö taas liittyy tutkielman kriteereihin ja vaatimuksiin, ei niinkään CDA:han. Samoin erityisesti teoria-ryhmän kategorioissa ei aina erota, milloin lausuntojen maininnat tutkielmien ansioista ja puutteista johtuvat CDA:sta ja milloin palautteenannon konventioista. Tältä osin lausuntoja hyödyttäisikin tutkia enemmän.

CDA:n kritiikistä alaluvun 2.1 moninaisuus vaikutti kategorioissa eniten. Moninaisuus hankaloittaa teoria-ryhmän osalta niin tutkielman teoriataustan kokoamista, teorian ja menetelmän hallintaa kuin teorian ja analyysin yhdistämistä tutkielmassa. Analyysi-ryhmän osalta moninaisuus vaikutti tutkielmien systemaattisuuteen, kun selkeää mallia CDA:n sovellukselle ei ole. Parhaiten moninaisuus tiivistyy analyysi-ryhmän *lingvistikate-*goriassa, joka osoittaa, ettei tutkielmissa aina hahmotettu, mikä todella on CDA:ta kielitieteellisessä mielessä. Haasteellisuutta korostivat erityisen positiiviset kokonaisuudet, kun kielitieteellisesti onnistuneesta analyysistä saa erityismaininnan.

CDA:n epäsystemaattisuus alaluvusta 2.1 vaikutti analyysiryhmän kategorioissa *menetelmän eksplikointi* ja *systemaattisuus*. *Menetelmän eksplikoinnin* osalta kategoria oli negatiivisen painotuksen sijaan positiivinen, toisin kuin kritiikin perusteella olisin odottanut. Kategoria myös sisälsi kaksi erityisen positiivista kokonaisuutta, mikä *lingvistiikan* tapaan tuntuu korostavan normista poikkeavia tutkielmia. *Systemaattisuus*-kategoria oli ansioiden ja puutteiden suhteen tasapainoisempi, mutta sen puutteissa oli osaltaan nähtävissä epäsystemaattisuuden vaikutus.

CDA:n tulkinnanvaraisuus ja preteksti alaluvuista 2.1 ja 2.2 näkyivät ainoastaan analyysiryhmän *tulkinta*-kategorias-*sa*, joka myös ne hyvin tiivistä. Minkäänlaisia huomioita alaluvun 2.2 CDA:n poliittisesta ja yhteiskunnallisesta painotuksesta rajaamissani tekstikonaisuuksissa sen sijaan ei ollut, vaikka lukemassani kirjallisuudessa CDA:n poliittisuus onkin yksi sen merkittävimmistä tekijöistä ja kommentoinnin aiheista. Tämä nähdäkseni liittyy alaluvun 2.2 Heikkisen huomautukseen siitä, ettei kriittisen tutkimuksen tarvitse muuttaa maailmaa ollakseen kriittistä. Kuitenkin, kuten Pietikäistä samassa luvussa lainasin, juurikin pyrkimys muutokseen erottaa CDA:n muista diskurssianalyyseista. CDA:n poliittisuutta usein kuvataankin sen kantavaksi voimaksi. Mikä on se diskurssi-analyysin muoto, joka tästä jää jäljelle?

Tutkielman lopputulema on, että lausunnoissa on nähtävissä CDA:sta esitettyä kritiikkiä, mikä näkyy tutkielmien ansioiden ja puutteiden kommentoinnissa. Tärkeää ei kuitenkaan ole se, kuka kriitikko tai CDA:n harjoittaja on oikeassa – tarkoitukseni oli esittää eri puolia CDA:sta ja sen haasteista. Tietoisuus näistä puolista auttaa ymmärtämään alaa paremmin ja parantamaan omaa työtään, ja samoista syistä suosittelisinkin mistä tahansa alasta kiinnostuneita tutustumaan myös siitä esitettyyn kritiikkiin rakentavassa mielessä.

LÄHTEET

Aineisto

Lausunnot, jotka on annettu Oulun yliopistossa vuosina 2008–2017 valmistuneista suomen kielen pro gradu -tutkielmista liittyen kriittiseen diskurssianalyysiin.

Kirjallisuus

- BLOMMAERT, JAN – BULCAEN, CHRIS 2000: Critical discourse analysis. – *Annual Review of Anthropology* 29 s. 447–466.
- CHILTON, PAUL A. – WODAK, RUTH 2005: *A new agenda in (critical) discourse analysis. Theory, methodology and interdisciplinarity*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- CHOULIARAKI, LILIE & FAIRCLOUGH, NORMAN 1999: *Discourse in late modernity. Rethinking critical discourse analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 2010: *Critical discourse analysis. The critical study of language*. Harlow, England: Routledge.
- HEIKKINEN, VESA 2002: Virkakieli lumoa ja pelottaa. – Vesa Heikkinen (toim.), *Virka-pukuinen kieli* s. 7–25. Tietolipas 182. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JONES, PETER E. 2007: Why there is no such thing as “critical discourse analysis”. – *Language & Communication* 27 s. 337–368.
- LATVALA, EILA – VANHANEN-NUUTINEN, LIISA 2003: Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi. Sisällön analyysi. – Sirpa Janhonen & Merja Nikkonen (toim.), *Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä* s. 21–43. Helsinki: WSOY.
- PIETIKÄINEN, SARI 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 191–217. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- POOLE, BRIAN 2010: Commitment and criticality. Fairclough’s critical discourse analysis evaluated. – *International Journal of Applied Linguistics* 20/2010 s. 137–155.

- SOLIN, ANNA 2002: Arvot vai ohjeavot? Ympäristönsuojelun merkityksistä hallinnon teksteissä. – Vesa Heikkinen (toim.), *Virkapukuinen kieli* s. 157–171. 319 Tietoli-
pas 182. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 112. Helsinki: Suoma-
laisen Kirjallisuuden Seura.
- STUBBS, MICHAEL 1997: Whorf's children. Critical comments on critical discourse anal-
ysis (CDA). – Ann Ryan & Alison Wray (toim.), *Evolving models of language. Papers from the annual meeting of the British Association for Applied Linguistics held at the University of Wales, Swansea, September 1996*. Clevedon, England: Bri-
tish Association for Applied Linguistics & Multilingual Matters.
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Hel-
sinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- VIRTANEN, MIKKO T. 2015: *Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana*. Helsinki:
Unigrafia Oy.
- WIDDOWSON, H.G. 1996: *Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- WIDDOWSON, H.G. 2004: *Text, context, pretext. Critical issues in discourse analysis*.
Blackwell Publishing.